

Notes d'ornitologia pitiüsa, II

Les ales de la mar

per Joan Mayol

Gavines roges. (Foto FIR-Belgique.)

Les illes, en general, no són llocs massa favorables per a concentracions ornítiques espectaculars; les grans vies migratòries són continentals, i l'aigua retorna moltes espècies, de manera que la diversitat de la fauna és més reduïda. Hi ha un grup, però, afavorit clarament per la mar: els ocells marins. És evident que les illes, envoltades completament pel biòtop favorable a aquests animals, han de ser territoris privilegiats per la presència de les aus marines. Un grup molt divers: la mar ofereix moltes possibilitats a la vida, prou recursos i maneres d'obtenir-los,

i l'evolució ho ha aprofitat una sèrie de vegades. Alguns dels ocells més primitius que es coneixen ja hi vivien i avui en tenim de moltes de castes, molt diferents uns dels altres. Tanmateix, els ocells són aeris i terrestres més que marins: volen tots, i cap no ha arribat a oblidar la terra com a lloc de cria.

En el món es coneixen devers 300 espècies d'aus marines, de les quals sols una trentena es poden observar a la Mediterrània. Gairebé totes aquestes són conegudes a les illes Pitiüses, bé per criar-hi (una petita part),

passar-hi una temporada de l'any o presentar-se més o menys esporàdicament. Aquesta part de la fauna illenca bé mereix uns comentaris poc o molt primitius: les ales de la mar són importants i belles.

ELS VIROTS I LA SEVA PARENTELA

Deim aus marines, i en general no no són de manera estricta: quan hom pensa en aquest bestiar, imagina gavines i corbs marins, els ocells més coneguts d'aquesta categoria. Aquestes

són aus de la costa, no de la mar gran. Rares vegades, a no ser en el curs de viatges migratoris poc o molt regulars, s'aventuren més d'una milla mar endins. Les aus autènticament marines, pelàgiques, són els virots, les baldrigues i les monetes, parents tots ells.

Els virots, a les Pitiüses, són prou coneguts: són aus grises i negres, de grandària modesta, poc majors que un colom, que hom pot trobar en esbarts moderats, nedant mar endins o en un vol rasant, afuat, de batecs ràpids i planeigs tensos. Aquesta espècie es denomina científicament *Puffinus puffinus mauretanicus*, i és pròpia i exclusiva de les Balears com a reproductora. És curiós que la ciència no va descobrir-la aquí: els virots emigren, passada la cria, cap als mars nòrdics de l'Atlàntic, fins a les costes angleses. Als anys vint un ornitòleg anglès, Lowe, descrigué científicament aquesta raça i li donà nom, sense saber on criava però imaginant que podia venir d'Àfrica. Pocs anys més tard ornitòlegs europeus que visitaren les nostres illes pogueren veure com aquest ocell hi és present el temps de cria, i no se'l coneix a cap altre lloc: la raça del virot d'Eivissa, Formentera i Mallorca és prou diferent d'altres, més gran i fosca.

Viuen a mar gran, aquests ocells, i s'alimenten de peix que capturen amb unes sótoles violentes: volen arran d'aigua i, quasi sense variar direcció ni velocitat, entren dins la mar, on agafen el peix (sardinetes, aladroc, ...) amb el bec.

Fan el niu dins de caus profunds i foscos, a penyalars o illots. De vegades excaven llur propi forat. Visiten aquestes coves, sempre de nit i amb gran cridòria, a partir del mes de novembre, però no ponen el seu únic ou fins al mes de març. La incubació dura cinquanta dies i el poll és alimentat pels seus pares quasi dos mesos abans de volar. A principis d'estiu, els virots van cap a Gibraltar, i després cap al nord, seguint per ventura esbarts de peix blau, del qual s'alimenten.

Els virots foren una font de proteïnes per als habitants d'aquestes illes fins no fa gaire. La cosa és ben viva a la memòria popular, i les rondalles i les receptes d'en Castelló Guasch n'han deixat testimoni escrit. Sembla, però, que les grans colònies de virots han minvat molt, i ara és possible navegar moltes milles per la costa pitiüsa sense observar l'espècie, que anys endarrera es veia continuament. No és fàcil explicar la disminució, ja que els viroters, els pescadors que agafaven virots

per menjar o vendre amb risc de vida (i desgraciadament l'envit no sempre es guanyava) han minvat encara més que llurs preses. Hi ha qui pensa que els virots podien resistir les captures de polls a les colònies, o la feble predació que suposava l'ús de llaços a les boques dels caus, però no han pogut aguantar l'ús d'armes de foc, i, quan se'ls començà a caçar a tirs, les poblacions minvaren de manera marcada. Un problema cert és la pol·lució. És ver que la brutor que arriba a les costes eivissenques és biològica, i no representa un perill per a les aus, però la mar és una, té corrents i els ocells es mouen. No s'han estudiat els virots, però sabem que els ous de les gavines de s'Espardell tenen una dosi de contaminants alta (insecticides organoclorats i metalls pesats). Per altra banda, un virot anellat a una cova de Formentera fou trobat mort a causa del petroli a una plàtja atlàntica francesa. Avui la llei protegeix els virots, i cal renunciar a la seva carn negra, de sabor dur i condiment laboriós, en benefici de la conservació de l'espècie.

Semblant al virot, però molt més gran, clara i planejadora és la baldriguetxa, *Calonectris diomedea*. Té uns costums semblants, la cria és més tardana i no coneixem bé encara els seus mars invernals.

La noneta, fumarell o paio, que amb tots aquests noms es coneix l'*Hydrobates pelagicus*, és una au marina diminuta, no gaire major que un teulat. És negra, amb el carpó blanc. Hom pot trobar-la volant arran d'aigua, amb un estil irregular, com de rata-pinyada, de vegades potejant la superfície. S'alimenta de plàncton, de petits animals que troba surant. De vegades acudeix a la llum dels pescadors de calamar, i els mariners la coneixen per la seva olor, penetrant i característica. Cria dins d'enclotxes de les roques dels illots, i també fa sols un ou. És difícil observar-la, i no sabem gaire de la importància de les seves poblacions. Les colònies de s'Espartar i de l'illa Murada semblen ser les més importants.

ELS CORBS MARINS

De tant en tant, les illes Formigues, al nord d'Eivissa, negregen d'ocells. Adreçats als esculls, indiferents a la remor i la bromera de les onades, els corbs marins reposen. Altres, vénen de lluny, de les colònies nombroses de sa Dragonera o d'es Cap Blanc de Mallorca. Els adults, foscos i brillants, són més escadussers que els joves, de color terrós i panxa blanca. Es tracta

del *Phalacrocorax aristotelis desmaresti*, una subespècie del corb marí emplomallat pròpia de la Mediterrània occidental. Són aus de coll llarg, que neden amb agilitat i es capbussen a la recerca de petits peixos, el seu aliment. Crien a coves dels penyals, on ponen tres o quatre ous. Normalment, són colonials per a la reproducció. El plomatge és poc impermeable, i no solen allunyar-se de la costa, on reposen i s'eixuguen les plomes, de vegades amb les ales obertes, com un àguila heràldica.

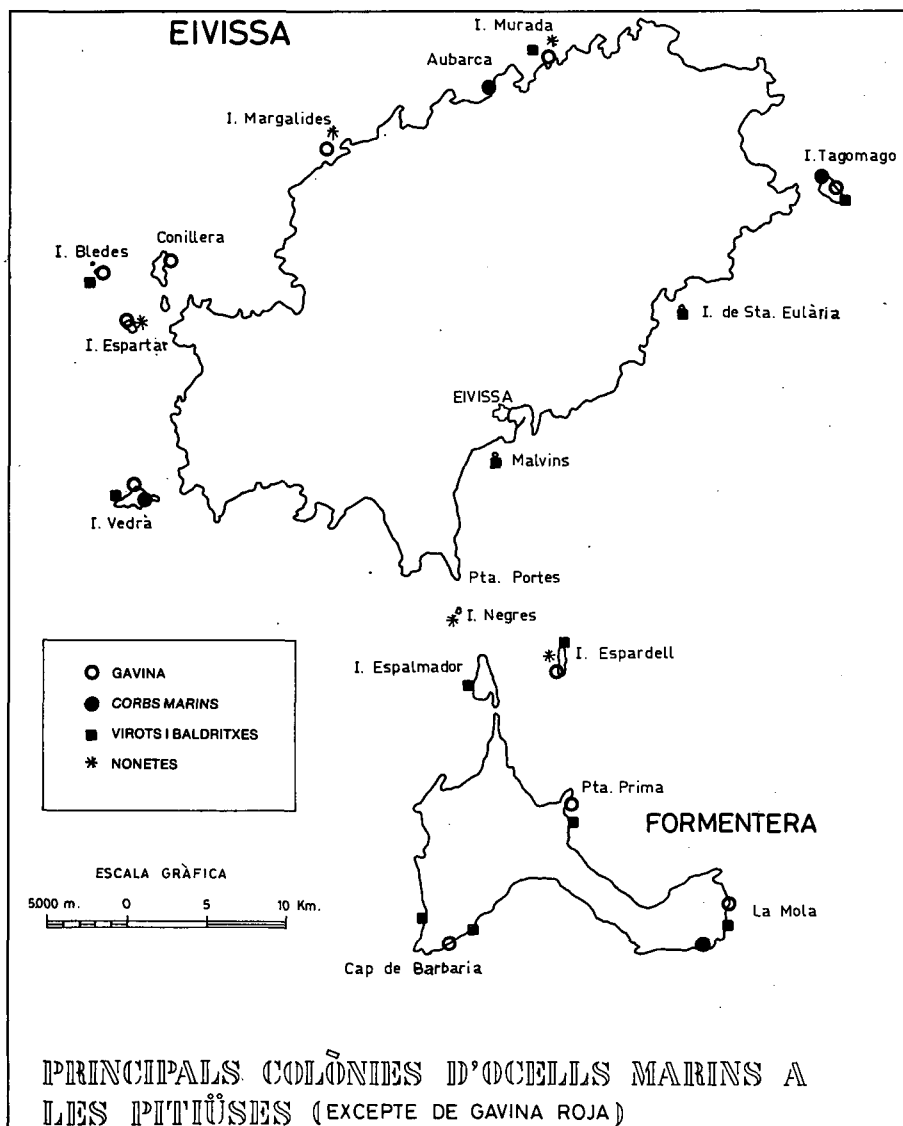
El corb marí, sorprenentment, és escàs a les Pitiüses. Poques parelles crien als penyals dels Amunts, als illots més asprius o a Formentera, però mai en les quantitats importants que es poden trobar a Mallorca o a Menorca. Probablement la causa és que els corbs marins eren ben apreciats a les cuines pitiüses, mentre que a Mallorca té fama de carn surenca i desagradable. Però avui la protecció legal que empara també aquesta espècie és prou coneguda i respectada. Per què no es recuperen les seves poblacions? Sembla que aquí tenim un problema molt difícil, ja que els corbs marins eivissencs són víctimes de captura involuntària, un problema que afecta milions d'aus marines, cetacis i tortugues arreu del món. Els tresmall dels pescadors són freqüents, a Eivissa, i els corbs marins poden davallar molts de metres a pescar; sovint, casualment o atrets pels peixos de la xarxa, els corbs marins s'enganxen i s'ofeguen. Sembla que tal accident elimina la majoria dels joves corbs marins de les Pitiüses, i no ha permès que les poblacions es recuperin del baix nivell a què les portà l'antiga explotació humana.

LES GAVINES, PROTAGONISTES DE LA COSTA

Les gavines excel·leixen entre les aus marines: grans voladores, de coloració pàl·lida i visible, tothom les coneix. El seu nivell d'intel·ligència, alt per a un ocell, els ha permès aprofitar-se de l'home, més que esser-ne víctimes, i avui les gavines són abundants, omnipresents a la costa, i fins i tot terra endins.

Això no ha estat sempre així: fa cinquanta anys un parell d'ornitòlegs anglesos (Ticehurst i Wistler, que ja evocàvem al nostre primer article)¹ visitaren les Pitiüses. De la gavina de mantell blau, l'espècie més corrent

¹ EIVISSA, núm. 15-16.

(*Larus argentatus*), deien el següent: «Aquesta gavina és prou comuna al port d'Eivissa i a la costa. Probablement per efecte de la persecució de què és objecte, nidifica en parelles aïllades als penyalars de les illes. A certa localitat trobarem una gran colònia de cinquanta a setanta parelles; dues d'elles havien fet el niu al peu del precipici, i eren accessibles: ambdós havien estat robats». La situació copsada pels científics era ben real: els ous de les gavines eren considerats comestibles a Eivissa, i col·lectats massivament a les colònies. La situació no devia ser molt diferent a la resta de les Balears, i probablement arreu de la Mediterrània: les gavines eren aus freqüents pertot arreu, però probablement no abundaven.

La gavina de mantell blau és una espècie gran, que arriba als 50 cm de bec a cua i ultrapassa el metre d'envergadura. Menges de tot: peix, invertebrats, fems de tota casta, fins i tot llavors o fruits. Originàriament, les gavines són aus que aprofiten les

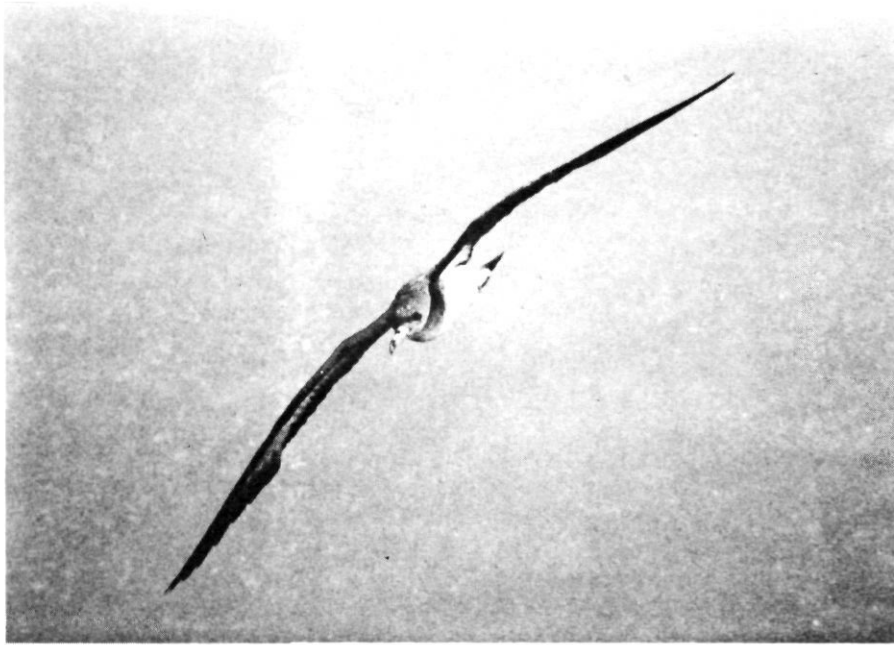
deixalles que la mar treu a les platges, però han sabut adaptar-se a molts altres ambients: els ports els convenen, ja que sovintegen els residus abocats a la mar; avesades així a la proximitat dels homes, han passat a aprofitar totes les despulls orgàniques de la civilització. L'abundància dels recursos alimenticis els ha permès de multiplicar les seves poblacions quan la pressió sobre la cria ha minvat. S'apleguen en grans colònies per criar (a les Pitiüses n'hi ha algunes de centenars de parelles, avui) i ponen, al mes d'abril, tres ous normalment. Al juny ja volen els gavinons, de color virat, molt més foscos que els seus progenitors. A l'estiu, moltes de les gavines baleariques deixen les illes per anar a mudar la ploma, sembla que normalment al Delta de l'Ebre o a França. Cada any es porten a terme vastes operacions d'anellatge per aclarir exactament aquest i altres detalls de llur biologia.

L'any 1983 es va portar a terme un recompte general de les gavi-

nes de les Balears. Per totes les illes, la població de parelles reproductores va ser de 7.674, de les quals 2.703 crien a les Pitiüses. Es tracta d'una població molt gran, probablement desorbitada pel territori que ocupa. Una demografia tan activa s'explica, com deiem, per l'abundància de recursos: a les Pitiüses hi ha massa fems pertot, prou abocadors mal resolts de residus sòlids: ho aprofiten aquests ocells.

No és aquesta l'única espècie de gavina de les illes: els pescadors saben que n'hi ha una altra, més petita, de peus foscos i bec vermell; l'anomenen, per això darrer, gavina roja. Es tracta d'una espècie molt important, exclusiva de la Mediterrània, coneguda científicament com a *Larus audouinii*. Fins fa pocs anys, es considerava que la gavina roja estava en perill d'extinció. Possiblement fos així: el costum d'aquest animal de criar a illots plans, reunint molt els nius, el feia summament vulnerable a la feina dels recollectors, que podien aplegar tots els ous d'una colònia molt més fàcilment que no en el cas de l'altre espècie.

Cal retre, aquí, un homenatge de gratitud als dos ocellaires anglesos de qui parlàvem: ells foren els primers a descobrir la presència de la gavina roja a les Pitiüses i saberen callar. Vegem les seves notes: «Hem fet una llista de totes les espècies que trobarem a les Pitiüses excepte una. Aquest descobriment ha estat particularment interessant, tant per la raresa de l'ocell com perquè les Pitiüses estan fora de la seva àrea de distribució coneguda. Però a Eivissa treballa un recollector alemany d'especimens d'Història natural, que ens ha semblat col·lectar de manera indiscriminada i massiva; les seves activitats poden arribar a exterminar localment espècies interessants. Ens reprimim, per tant, d'informar sobre aquest ocell, del qual sols trobarem dues o tres parelles, que segurament serien col·lectades tan prest com la seva presència fos coneguda». Tenien raó els dos científics: Herr Grün, l'alemany que coneixien, no tenia manies, i contribuï a l'extermi del mart d'Eivissa. Si comparem la llista dels anglesos amb l'avifauna coneguda d'Eivissa, una de les poques absències, i l'única que podem considerar tan interessant, és la gavina roja. La precaució era justificada: fins fa pocs anys, quan la pressió de recol·lecció d'ous ha minvat, la gavina roja era raríssima, i molt apreciada dels museus d'Europa. Fins als anys 60 cap científic no va tornar a citar-la a les Pitiüses. Llavors fou un

Baldritxa. (Foto Tià Avellà.)

alemany, el Dr. Mester, que troba una colònia d'una vintena de parelles a un illot. També fou prudent, i no publicà la localitat. Avui aquesta colònia ha augmentat molt, i en coneixem dues més: en total, d'un any per l'altre tenim a les Pitiüses quasi tres-centes parelles. Seguint amb la prudència d'aquests homes, que demostraren estimar de veres els ocells de les Pitiüses, no concretarem tampoc les localitats.

BOIXOS, GALLINETES I ALTRES VISITANTS D'HIVERN

Els mars nòrdics, amb les llargues diades estivals, els corrents marins adobats de nodrients, les mareas i una fondària reduïda, són molt rics en vida, sobretot a l'estiu. És aleshores quan abunda portentosament el peix blau, i quan les aus marines, literalment a milions, ocupen amb demografia hiperbòlica els cingles i les illes per a la reproducció. Però mesos més tard arriba l'hivern, i fora alguns especialistes de sofisticades adaptacions, la vida es fa difícil: hi ha poques hores de llum, i la producció primària minva, la qual cosa fa al peix escadusser; a més, falta temps per pescar. La majoria d'aus aprofiten llurs ales, i emigren. El viatge cap al sud és massiu, vertaderament espectacular: les aus desfilen a centenars, a milers, en un viatge apressat cap al migjorn, l'esquema migratori, en principi, és simple: del nord al sud a la tardor, per refer el camí a la primavera. Sols una petita part dels viatgers

canvia la ruta de manera transversal i, en arribar a Gibraltar, enfila el freu i s'endinsa a la Mediterrània. I aquí el viatge perd el seu sentit latitudinal, i s'arriba a invertir.

Aquest és el camí que segueix el boix, *Sula bassana*, una gran au marina blanca i negra que pesca amb sóteles verticals i agilitat, freqüent als Freus; i la malverissada, *Alca torda*, ocell rabassut, d'aparença de pingüí, nedadora infatigable, cabussadora lleugera; és anomenada també gallineta de bec negre, ja que s'assembla prou a la gallineta de bec vermell, *Fratercula arctica*, de cap més gran i

bec disforjo, ample i acolorit.

Aquests hivernencs són més freqüents a les Pitiüses que no en altres aigües balears, per la proximitat relativa de Gibraltar.

MOTS FINALS*

Les aus marines són prou característiques de les costes i els illots d'Eivissa i Formentera. Fins fa poc, eren un recurç natural físicament aprofitat, i d'aquesta manera han engraiat sovint l'olla dels habitants d'aquestes illes. Afortunadament, els temps han canviat, i avui es pot dir que ningú no necessita les proteïnes d'aquests animals. És hora ja de deixar-los viure, d'aprendre a gaudir del vol ràpid del virot, el planeig magistral de la baldritxa entre les ones i la cabussada violenta, increïble, del boix. Les aus marines poden ser un símbol de la conservació a Eivissa: foren un element, potser marginal, però bàsic en alguns casos, per a l'alimentació dels habitants; un canvi econòmic permet passar aquestes espècies, afectades avui per amenaces diverses, de recurs a patrimoni natural. Les aus marines no han d'aportar calories a la dieta, sinó bellesa a l'esperit, coneixements a la cultura. Ara, però, és el moment de pagar el deute: aquests animals necessiten aigües netes per viure i penyals i illots per criar. No és massa!

JOAN MAYOL

* Una bibliografia general de l'ornitologia pitiüsa serà publicada amb el darrer article de la sèrie, per tal d'estalviar repeticions reiterades, inútils al lector.

LES AUS MARINES DE LES PITIÜSES

Espècie	Nom popular	Status
<i>Hydrobates pelagicus</i>	Paio, fumarell	Reproductor
<i>Puffinus puffinus</i>	Virot	Reproductor
<i>Procellaria diomedea</i>	Baldritxa	Reproductor
<i>Sula bassana</i>	Boix	Invernament
<i>Phalacrocorax carbo</i>	Corb marí gros	Invernament rar
<i>Phalacrocorax aristotelis</i>	Corb marí	Reproductor
<i>Larus fuscus</i>	----	Invernament rar
<i>Larus argentatus</i>	Gavina	Reproductor
<i>Larus canus</i>	----	Divagant
<i>Larus audouinii</i>	Gavina roja	Reproductor
<i>Larus genei</i>	----	Divagant
<i>Larus melanocephalus</i>	----	Divagant
<i>Larus minutus</i>	----	Divagant
<i>Larus ridibundus</i>	Catràs	Invernament
<i>Rissa tridactyla</i>	----	Invernament rar
<i>Stercorarius skua</i>	----	Invernament rar
<i>Sterna dougalli</i>	----	Divagant
<i>Sterna albifrons</i>	----	Divagant
<i>Sterna sandvicensis</i>	----	Invernament
<i>Fratercula arctica</i>	Gallineta de mar, de bec vermell	Invernament
<i>Alca torda</i>	Idem de bec negre	Invernament
<i>Uria aalge</i>	Malverissada	Divagant
	----	Divagant